

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K
F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 26

1945

U P P S A L A 1 9 4 5

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1946
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
45442

i orubbat skick. Det innehåller på s. 1 en egenhändig inskrift av Bellman, daterad av honom till 2 febr. 1790. På s. 2 kommer — med samma sorts bläck, men ej med Bellmans hand — en visa, vars första strof lyder:

Bachus med en af Behagen på knät
Tömde sin bål mellan kyssar och pladder.
Det blef en son som Ni känner väl det
Och Apollo och Mars stodo fadder.
Gunstling af hvarje gudommelighet
Skötte han lika, den lyckliga drängen,
Värjan och lyran och glaset och sängen,
Älskare, drickare, knekt och poet.

På s. 3-5 följer — fortfarande med samma sorts bläck — episteln »Ulla, min Ulla». På s. 6 kommer sedan en inskrift med annat slags bläck.

Visan på s. 2 har någon misstänkt vara av Bellman; handskriften är försedd med en blyertsanteckning på denna sida: »Bn». Den är emellertid av Leopold. Detta framgår av ett brev från Leopold till hans vän Westberg, daterat Borgå den 10 november 1789 (på K. B.). Leopold medföljde som ett slags poetisk krigskorrespondent under fälttåget; den citerade dikten skrev han i anledning av att Armfelt dels vunnit vissa militära framgångar, dels författat en skabrös visa; det är Armfelt som åsyftas med slutraden.

Det är fullt rimligt att tänka sig, att inskriften på s. 2 i den risellska visboken också gjorts i februari 1790, liksom även epistelinskriften på s. 3-5.

Nu hänger fiskartorpsepisteln på något sätt samman med en dikt, varmed Bellman hyllade fru Quiding 31.7. 1790. Antingen är denna dikt förlaga till episteln eller också är det tvärtom. Det första alternativet förutsätter tydligen, att det skulle gått minst sex månader mellan anteckningarna på s. 1 och på s. 3 i mamsell Risells skrivlägg. Det förefaller inte troligt. På s. 158 i avhandlingen påpekar Byström, att fru Quiding köpte Heleneberg i trakten av Fiskartorpet i februari 1790. Det sätt på vilket episteln nr 71 förekommer i den risellska visboken gör det befogat att anta, att den är just från tidpunkten för köpet i februari 1790. Dikten till fru Quiding den 31 juli har sedan skrivits med episteln som mönster, därför att episteln hade associationer till fru Quiding och hennes ställe.

Dessa marginalanteckningar till Byströms bok har närmast gjorts för att visa, att författaren inte fullständigt uttömt sitt ämne. De rubbar inte totalomdömet om hans avhandling: att han givit en sällsynt vederhäftig, klar och exakt framställning av Fredmansdiktningens uppkomst och kronologi.

Örjan Lindberger.

AXEL FRIBERG: *Den svenske Herkules.* Studier i Stiernhielms diktning. Akad. avh. (Stockholm), Lund 1945.

Stiernhielm och hans poetiska huvudverk *Hercules* är ämnet för den avhandling, på vilken Axel Friberg i våras disputerade vid Stockholms Högskola. Arbetets uppläggning står givetvis i beroende av den tidigare Stiernhielm-forskningen. Det har gällt för författaren att finna nya vägar, vilket ingalunda varit någon lätt uppgift.

På sätt och vis inleddes Stiernhielm-forskningen redan genom Samuel Columbus' *Mål-Roo* eller *Roo-Mål*, varjämte smärre bidrag skänktes av Schefferus under 1600-talet och av von Celse och Gagnerus under 1700-talet. Men den något mer ingående Stiernhielm-forskningen började först med nyromantiken och Hammar-sköld, Lenström, Geijer och Atterbom. Vetenskapligt mer betydande blev Falkmans och Hultmans specialforskningar under 1800-talets senare del samt Manderströms *Hercules-kommentar*. Viktiga nyheter presenterades 1896 av Henrik Schück, som förlade första *Hercules*-trycket till 1658 och meddelade sin upptäckt av en *Hercules*-handskrift av Christoffer Ekeblad och Stiernhielms utkast på latin till en schackspelsallegori om *Hercules* vid skiljovägen. I Castréns *Stormakts-tidens diktning* (1907) observerade man bl. a. vissa paralleller mellan Stiernhielms diktning och holländaren Cats' emblemsamling *Silenus Alcibiadis*. 1909 avslutades Stiernhielm-forskningens långa inledningsperiod med Swartlings doktorsavhandling om Stiernhielms biografi. Swartling gav sig på allvar i kast med det stora

handskriftsmaterialet, inte minst med Stiernhielms *loci communes in adolescentia collectanea*, en utgångspunkt för Axel Fribergs undersökning. Han sökte därjämte ge en teckning av fundamenten för Stiernhielms filosofi, lade fram ett brev från 1647, som tydde på att Stiernhielm då hade Hercules under arbete och främst åsyftade att med dikten bringa »i vane» »nägre ord, som eljest alltför gamble synas», jämförde Hercules och Silius Italicus' *Punica*, vägschildringarna i Hercules och en latindikt av Stiernhielm från 1624, påpekade parallellen med en dikt i Petrus Rudbeckius' *Insignis adolescentia* och uppmärksammade Stiernhielms sonett om silkesmasken i Archimedes reformatus, en sonett om vilken Swartling skrev, att »den tillhör den inom den dåvarande litteraturen så vanliga emblem-diktningen» — allt incitament till de fribergska undersökningarna.

Sedan Swartling jämnat vägen och Tamm och Hesselman lämnat bidrag till tolkningen av språket i Hercules, kom 1913 Hjalmar Lindroths brett lagda monografi Stiernhielms Hercules, den direkta föregångaren till Fribergs avhandling. Den vidgade avsevärt de litteraturhistoriska perspektiven på dikten, behandlade ingående dess språk och stil och analyserade dess metrik.

År 1916 rapporterade Johan Nordström det uppseendeväckande fyndet av ännu en Hercules-handskrift, äldre än Christoffer Ekeblads, daterad till omkring 1650. Fyndet visade, att Stiernhielm tydligen under 1650-talet underkastat Hercules omfattande omarbetningar och utvidgningar. Nordströms Stiernhielm-forskningar utmynnade 1924 i hans lysande avhandling om förutsättningarna för Stiernhielms tänkande och en karakteristik av dennes naturfilosofi. Framställningen siktade till att avslutas med en analys av Stiernhielms teologi, moral-filosofi och människouppfattning, sådana de kommit till uttryck i Hercules. Men denna analys har ännu icke blivit fullbordad.

Efter Nordströms arbete har de viktigaste bidragen, bortsett från de rent språkliga, varit Schücks hävdande av sin redan 1896 gjorda förmodan, att Hercules påbörjats redan omkring 1643, Per Wieselgrens återupptäckt av det stiernhielmska familjearkivet i Wasula, Nils Goboms fynd av en Hercules-dikt på svenska från mitten av 1590-talet, Louise van Wijks uppvisande av holländska emblematiskska influenser på Hercules, Sten Lindroths behandling av Stiernhielm och paracelsismen samt Waldes förteckning över böcker, som tillhört Stiernhielm.

Man kan urskilja tre problem, som tilldragit sig speciell uppmärksamhet i denna Stiernhielm-forskningens historia: dateringen av de olika handskrifterna och den därmed sammanhängande frågan om när Hercules-dikten påbörjades; förhållandet mellan Stiernhielms egen åskådning och den som framläggs i Hercules; samt tolkningen av de språkliga egenheterna.

Axel Friberg har inte haft lyckan att i likhet med Nordström träffa på någon ny handskrift, som kunnat kasta ljus över diktens alltjämt oklara tillkomst-historia. Därmed har uppgiften att söka jämföra Hercules-versionernas förkun-nelse med utvecklingsgången inom Stiernhielms eget tänkande inte fått de för-månliga förutsättningar som fasta dateringar kunnat ge. Språklig och metrisk analys ger sig författaren inte in på. Hans avhandling har av dessa orsaker i mindre grad kommit att bidra till belysningen av den föregående Stiernhielm-forskningens traditionella tvistefrågor.

Icke förty har hans avhandling blivit synnerligen givande. Författaren har nämligen genom vidsträckta strövtåg i den kontinentala renässanslitteraturens djungel gjort upptäckter, som sätter in de centrala symbolerna hos Stiernhielm, särskilt Hercules-gestalten och skiljovägsmotivet, i ett mycket vidare samman-hang än vad Swartling, Lindroth och andra tidigare forskare förmått. Skickligt har därvid utnyttjats de nya vägar till litterära jämförelser, som särskilt Panof-skys och Giehlow's konsthistoriska forskningar öppnat. Stiernhielms beroende av emblematisken, denna egendomliga genre, vars alster närmast kan karakteriseras som föreningar av bild- och ordsymboler, vanligen åstadkomna genom att mer eller mindre hemlighetsfulla och utpekulerade bilder försågs med tänkvärd, gärna dunkelt fantasieggande, oftast versifierad text, ägnas en ingående undersökning, som kompletterar Castréns, Swartlings och van Wijks resultat. Samtidigt ger förfat-taren i sin avhandlingens begynnelsekapitel den första svenska framställningen av emblematisken historia.

Skiljovägsmotivet i Hercules är ingående behandlat och poängterandet av den roll, som spelades av en senantik teckensymbol, det s. k. pythagoreiska Y:et, är en intressant nyhet. I ett mycket stimulerande kapitel — jämte det första, om

emblematiken, avhandlingens mest givande — ger författaren därjämte en analys av Hercules-diktens egenskap av adelstraktat på vers, skriven i pedagogiskt syfte i Messenius', Rudbeckius' och Aegidius Girs' efterföljd.

Svårare har författaren att övertyga läsaren, när han vågar det vanskliga försöket att betrakta Hercules-diktens förkunnelse som ett synnerligen personligt uttryck för Stiernhielms livsåskådning. Svårigheterna med hänsyn till dateringarnas osäkerhet har redan berörts, men härtill kommer, som Sten Lindroth påpekat, att de flesta av dygdreglerna och sentenserna snarast har karaktären av loci communes ur antikens och renässansens orationslitteratur.

Författaren har vidare offrat stort utrymme åt att framvisa inflytanden från Palingenius' lärodikt *Zodiacus vitae* och beskrivningen av ett fabeldjur hos Philippus Camerarius, men likheterna förefaller alltför vaga för att kunna berättiga till säkra slutsatser.

S. 71 vill författaren göra troligt, att emblematiken skulle varit grundläggande för sinnebildskonsten i hovbaletten. Detta är knappast möjligt, ty baletterna har ju liksom festtågen sin egen mycket gamla traditionslinje, som går tillbaka till kejsartidens romerska pantomimer och grekernas körer, medan den första emblem-boken trycktes så sent som 1531.

En översikt av den omfattande tidigare Stiernhielm-forskningen, till vilken Friberg på skilda punkter anknyter, hade ökat bokens praktiska värde. I gengäld kunde den brett refererande framställningen av Gobom-fyndet 1937 ha koncentrerats.

Dessa och ytterligare några invändningar inverkar dock icke på helhetsomdömet, att Fribergs arbete i mycket väsentliga hänseenden berikar Stiernhielm-forskningen. Det bygger på stor beläsenhet i en svårtillgänglig litteratur, rymmer många nya uppslag och är skrivet med sober stil.

Gunnar Ollén.